

FERDINAN MEDER, RESTAURATOR I POVJESNIČAR UMJETNOSTI

Hrvatska ima jedinstvenu baštinu

Uza sve nagrade, najveća je ta da sam se cijeli život imao sreće i mogućnosti baviti hrvatskom kulturnom baštinom / Osobito se ističu hrvatske aktivnosti u podvodnom arheološkom istraživanju i zaštiti arheoloških lokaliteta / Postupak restauriranja *Apoksiomena* u Hrvatskom restauratorskom zavodu i s tim povezana međunarodna suradnja zaslužila je nagradu Europske komisije i udruge Europa Nostra / U razmatranju odnosa prema našoj baštini u europskom kontekstu ne možemo mimoći činjenicu da smo tijekom pet godina imali izvanredne ratne okolnosti koje su probudile svijest o ugroženim vrijednostima / Već u prvoj polovici 1992. kolege iz Slovenije pozvale su me na sjednicu Odbora za kulturu Vijeća Europe. Izvješće o ratnim štetama članovima započeo sam prikazom granatiranja Dubrovnika od 6. prosinca 1991, što je sve prisutne zapanjilo, jer nisu toga bili svjesni. Nakon toga predsjednik Odbora Jacques Baumel odmah je gradonačelniku Dubrovnika ponudio pomoć te je formirao posebnu komisiju najvišega ranga

SNJEŽANA SAMAC

Bilo da je riječ o materijalnom, nematerijalnom, spomeničkom, tradicijskom, prirodnom, jezičnom ili nekom drugom dobru koje tvori građu kulturne baštine neke nacije, regije, zajednice, uvijek na pameti treba imati da je upravo to temelj identiteta svakoga naroda na kojem ustrajno i predano rade mnogi ljudi, stručnjaci, pojedinci ili skupine, konačno svatko od nas.

Kako se upravo nalazimo u vremenu obilježavanja Godine europske kulturne baštine, kada se od 20. rujna do 10. listopada održavaju mnoge manifestacije, izložbe ili priredbe kojima se pokušava naglasiti i osvijestiti potreba za očuvanjem baštine te ustrajava na njezinu stalnu istraživanju, obnovi i promicanju, namjera nam je pozabaviti se tom vrijednom temom.

Prošlogodišnji dobitnik ugledne nagrade Europa Nostra profesor Ferdinand Meder, restaurator i povjesničar umjetnosti koji službeno stupa na istraživačku scenu hrvatske kulturne baštine i pridonosi njezinu razvoju još ranih 1970-ih, svjedok je mnogih projekata na tom polju, zaslužan za stavljanje hrvatskih kulturnih dobara u europski fokus još od priznavanja hrvatske samostalnosti devedesetih, dokazujući veličinu i izniman status našega kulturnog bogatstva unutar granica domovine, ali i šire.

Cijeli svoj radni vijek posvetili ste očuvanju hrvatske kulturne baštine. Jeste li kao mladi povjesničar umjetnosti mislili da će se vaše djelovanje razvijati u tom smjeru?

Kao student povijesti umjetnosti bio sam izrazito usmjeren na suvremenu umjetnost i mogu reći da mi je to bio osnovni interes, pa sam u iščekivanju natječaja za posao u Modernoj galeriji u Zagrebu imao prigodu otići u Pariz, gdje sam potom napisao poslijediplomski studij iz sociologije umjetnosti.

Nakon gotovo dvije godine, po povratku u Zagreb iz obiteljskih razloga, javio sam se na natječaj Restauratorskog zavoda Hrvatske, gdje sam i primljen. Time je započeo, kako velite, moj cijeli radni vijek na zaštiti kulturne baštine.

Sjećate li se svojih prvih važnijih projekata koji su vas, recimo to tako, lansirali u orbitu aktivne borbe za očuvanje kulturne baštine?

Po povratku iz Pariza prva zadaća bila mi je takozvana *Pariška izložba*, odnosno izložba *Umjetnost na tlu Jugoslavije od prethistorije do naših dana*, koja je slijedom međudržavnog dogovora bila predstavljena u Grand Palaisu u Parizu.

Zadužen sam bio za otprilike 350 umjetnina koje su u sastavu izložbe bile iz Hrvatske. Dakako, radilo se o najvrednijim eksponatima svih razdoblja, što mi je omogućilo stjecanje neposredna iskustva u radu s umjetninama u njihovoj okolini, od dokumentiranja stanja, preuzimanja, pakiranja i

transporta, do restauratorskih zahvata prije izložbe.

Time mogu reći da sam ovladao imovinsko-pravnim, sigurnosnim i organizacijskim aspektima takva pothvata, što je bilo vrlo dragocjeno za mlada konzervatora.

Kulturna baština uključuje široko područje djelovanja. Izložbe su jedan segment djelovanja, organizirano predstavljanje građe. Što je s istraživanjima?

Poslije Pariške izložbe sudjelovao sam u akciji istraživanja glazbenog instrumentarija koje se posebno odnosilo na orgulje, i tom smo prigodom tijekom 4 godine obradili cijeli teren Hrvatske s oko 800 instrumenata, uglavnom dijelom crkvenog inventara.

To se također pokazalo kao koristan način upoznavanja s hrvatskom sakralnom baštinom rasprostranjenom na cijelom teritoriju Hrvatske, pružilo uvid u cjelinu sakralnog inventara pojedinih crkava, omogućilo povezivanje sa župnicima te uvid u socijalni aspekt brige o baštini u lokalnoj zajednici.

Bili ste i član mnogih tijela u hrvatskim institucijama. Jedno je raditi na projektu, a drugo djelovati unutar stručnih institucija, savjeta, zavoda, gdje se od vas očekuje još odgovorniji posao.

Da, mimo tih projekata htio bih naglasiti i svoje zaduženje kao tajnika Savjeta za zaštitu spomenika kulture, najvišega tijela u sustavu zaštite kulturne baštine u to doba, koje je imalo dvadeset i šest članova, predstavnika pojedinih sektora društvenih i kulturnih djelatnosti, od kojih je sedmero bio Hrvatski sabor.

Što se time postiglo?

Time je uspostavljen širok forum s temom zaštite hrvatskih kulturnih dobara, razmatrajući sva važnija pitanja zaštite i očuvanja, uključujući programe i izvještaje pojedinih regionalnih i općinskih zavoda za zaštitu spomenika kulture, koji su bili nositelji sustava zaštite do 1990-e godine.

Valja napomenuti da se u to vrijeme provodila i akcija istraživanja etnografske baštine, koja je između ostaloga ostvarila iznimno bogatu dokumentaciju o baštini, pri čemu je tada dokumentirana baština u znatnoj mjeri u međuvremenu nestala. Posebno je u to vrijeme bio istaknut i projekt istraživanja hrvatskoga podmorja, koji je rezultirao brojnim podvodnim arheološkim lokalitetima.

Tada je između ostaloga provedeno cjelovito istraživanje i dokumentiranje povijesne jezgre Dubrovnika i Dioklecijanove palače u Splitu, koje je bilo izrazito korisno u budućim obnovama.

Koji su izazovi bili najzahtjevniji? Na čemu se najviše radilo prije devedesetih?

Najveći izazov bio je tragičan potres koji je zahvatio crnogorsko i dubrovačko područje 1979. To je mobiliziralo znatan dio

službe za zaštitu kulturne baštine, jer se trebalo usredotočiti na saniranje nastalih šteta i revitaliziranje pojedinih građevina javne funkcije, kao što je primjerice Knežev dvor u Dubrovniku, sa svojim muzejskim sadržajima.

Konzervatorsko istraživanje pojedinih građevina i projektiranje njihove obnove okupilo je najvažnije eksperte i djelatnike u zaštiti kulturne baštine.

To je između ostaloga potaknulo i jačanje restauratorske djelatnosti, koja je u Hrvatskoj za njezine potrebe bila izrazito nedostatna.

Te su okolnosti i mene osobno potaknule da prijedem iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture s administrativno-upravnim nadležnostima u tada mali

Raniji nedostatak školovanja restauratora, posebno u Hrvatskoj, otklonjen je formiranjem restauratorskih studija u Zagrebu i Splitu, a potom i u okviru Sveučilišta u Dubrovniku. Time je ostvaren kadrovski potencijal konzervatorsko-restauratorske struke, koji nas približava najvišoj razini te djelatnosti u europskim razmjerima

Restauratorski zavod JAZU, posvetivši se pritom neposrednom radu s umjetninama u funkciji ravnatelja.

Tada smo uspjeli proširiti djelatnost korištenjem novih radnih prostora, kao i osnivanjem dislociranog odjela u Istri.

Bila je to mala skupina ljudi koji su započeli važnu eru u domeni restauratorstva i zaštite kulturne baštine.

Samo nas dvanaestero! No, uz mnogo entuzijazma, uspjeli smo 1983. organizirati do danas najveću restauratorsku izložbu prikazanu u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Možemo reći da su se na okupu našla remek-djela naše sakralne baštine, prikazana nakon restauriranja, odnosno u tijeku restauratorskih postupaka. Ta, za to vrijeme neobična manifestacija, privukla je znatnu posjećenost, posebno struke, pa se živo sjećam prof. Zdenke Munk, tadašnje direktorice Muzeja za umjetnost i obrt, koja je bila zadivljena vrijednošću i specifičnim prikazom eksponata te je kao rijetko kada, toga dana, ostala do sama zatvaranja izložbe.

Pored toga, započela su se provoditi nedeaktivna fizikalna istraživanja na umjetninama u suradnji s Institutom Ruder Bošković i drugim suradnicima te su te umjetnine također prezentirane na izložbi u Modernoj galeriji.

Ratno razdoblje bilo je neopisivo važno. Kako ste potaknuli interes i senzibilizirali europsku kulturnu javnost za naša ratom pogođena i ugrožena mjesta?

Potkraj 1990-ih uspostavljen je novi ustroj državne uprave, pa u okviru toga i Službe zaštite spomenika kulture, pri čemu je Republički zavod ušao u sastav Ministarstva prosvjete, kulture i športa, kao čelna ustanova službe s regionalnim i općinskim zavodima te dvjema restauratorskim ustanovama. Tom sam prigodom postavljen na mjesto ravnatelja Zavoda u sastavu Ministarstva te smo tijekom 1991. slijedom prvih oružanih sukoba, poduzeli mjere zaštite označavanjem, evakuiranjem pokretnih te posebnim mjerama zaštite nepokretnih kulturnih dobara, evidentiranjem ratnih šteta i upoznavanjem domaće i inozemne javnosti s razaranjem kulturne baštine.

Već u prvoj polovici 1992. kolege iz Slovenije pozvale su me na sjednicu Odbora za kulturu Vijeća Europe koja se održavala u Ljubljani. Izvješće o ratnim štetama članovima Odbora započeo sam prikazom granatiranja Dubrovnika od 6. prosinca 1991, što je sve prisutne zapanjilo, jer nisu toga bili svjesni, iako je od tada prošlo već gotovo šest mjeseci. Nakon toga sva su izlaganja započinjala osvrutom na viđeno, a predsjednik Odbora Jacques Baumel odmah je gradonačelniku Dubrovnika ponudio pomoć te je formirao posebnu komisiju najvišega ranga i predložio bratimljenje Dubrovnika s Rueil-Malmaisonom, kojeg je bio gradonačelnik, jer bi to bio najpovoljniji oblik za pružanje neposredne pomoći jednoga grada drugomu.

To je samo jedan od niza primjera neposredna reagiranja u smislu pomoći na saniranju ratnih šteta na hrvatskoj kulturnoj baštini. U to vrijeme ostvarili su se intenzivni kontakti s brojnim suradnicima i kolegama, primjerice iz Austrije, Bavarske, Slovenije, Francuske, Velike Britanije i drugih zemalja.

Na tom putu osvješćivanja javnosti, koja se za vrijeme ratnih zbivanja, čini mi se, odnosila s više empatije prema hrvatskom kulturnom bogatstvu, postojale su mnoge europske institucije koje ste morali upregnuti kako bi došlo do konkretnih realizacija. Tko nam je bio najskloniji pomoći?

U smislu pomoći ponajprije bih spomenuo UNESCO. Nakon granatiranja Dubrovnika formirao je posebnu komisiju s vrhunskim ekspertima, koja je za cilj imala pomoći pri obnovi Dubrovnika uz primjenu kriterija za spomenike na Listi svjetske baštine.

Moram spomenuti i kolege iz Bavorske službe zaštite, na čelu s direktorom Michaelom Petzetom, te Erwinom Emmerlingom kao neposredno angažiranim suradnikom, koji su pomoć usmjerili na uređenje, opremanje i pomoć u radu Restauratorskog centra u Ludbregu.

Slično se angažirao i Jose Maria Ballester u svojstvu voditelja odjela za zaštitu kulturne baštine pri Vijeću Europe, posvetivši pozornost ponajprije Slavoniji, konkretno Osječkoj tvrđi, i prenamjeni vojnih objekata za potrebe Osječkog sveučilišta.

Među brojnim kontaktima s kolegama iz inozemstva posebno valja istaknuti konzervatore i restauratore iz Slovenije, koji su uz česte susrete posebno pomogli obnovi sakralne baštine Obrovca.

Ovdje također valja istaknuti angažman Francesce von Habsburg, koja je od kraja 1990. mnogim aktivnostima ukazivala na štete i potrebe uređenja hrvatske kulturne baštine, pa je u tom smislu u više navrata organizirala pružanje pomoći, posebno na području Dubrovnika.

Osim ovih nekoliko primjera moglo bi se istaknuti i brojne druge suradnike i njihovu pomoć u zaštiti i obnovi naših spomenika kulture.

Jeste li se u toj sferi profesionalnog oslanjali i na neka osobna poznanstva važnijih kolega? Tko su oni bili i za što su pokazivali najviše zanimanja?

Osim već spomenutih valja istaknuti Lady Jadranku Beresford Pierse, nekada Zagrepčanku, koja je u Londonu formirala i posebnu organizaciju za pomoć ugroženoj baštini na području Hrvatske, te je nizom raznovrsnih aktivnosti ostvarila pomoć na zaštiti kulturnih dobara.

Kad je u pitanju suradnja s kolegama, posebno želim istaknuti intenzivnu suradnju s našim sveučilišnim profesorima i nizom stručnjaka za pojedina pitanja zaštite i obnove kulturnih dobara, s kojima sam u nizu projekata ostvario zapaženu i korisnu suradnju.

Naša je kulturna baština bogata. Kako su korespondirali napori oko očuvanja izvornosti, recimo Plitvičkih jezera, i interesi za njihovom promocijom i eksploatacijom pri gradnji turističkih objekata?

Uz to pitanje moram se osvrnuti na razdoblje 1994–1996, kada sam bio ravnatelj Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine.

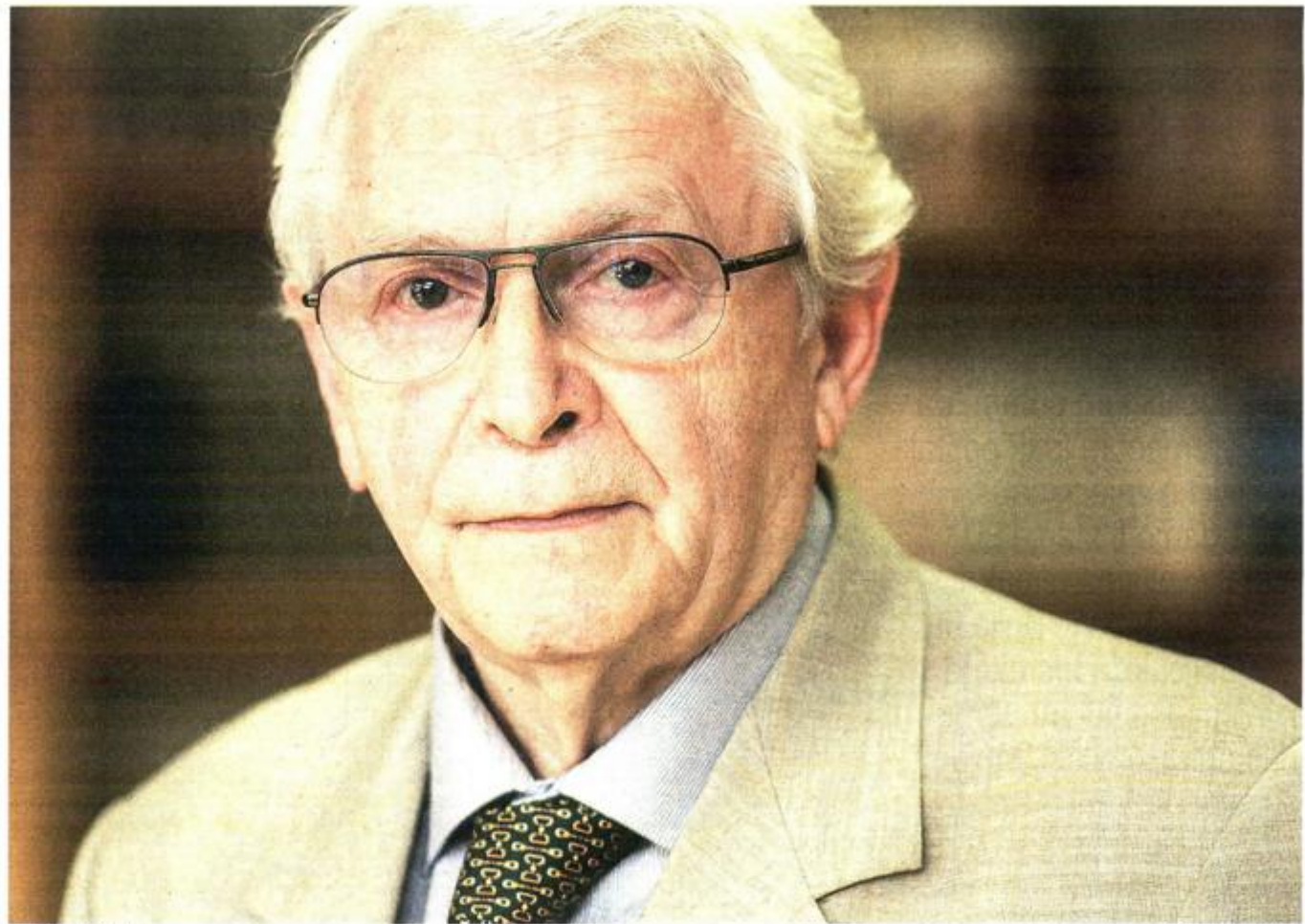
Nakon oslobađanja područja Plitvičkih jezera napose smo bili usmjereni na očuvanje temeljnih prirodnih vrijednosti Plitvica, pritom poštujući najviše kriterije u revitalizaciji turističkih potencijala nacionalnoga parka.

U to vrijeme orijentirali smo se na obnovu i uređenje postojećih objekata u njihovim projektnim gabaritima, a ono što je bilo naročito aktualno jest funkcioniranje infrastrukture turističkih odredišta, bez štetnih utjecaja na prirodne vrijednosti.

Gledamo li Hrvatsku u nekom širem, europskom kontaktu, kako mi stojimo s pristupom, htijenjima i konkretizacijom brige oko naše baštine?

U razmatranju odnosa prema našoj baštini u europskom kontekstu ne možemo mimoći činjenicu da smo tijekom pet godina imali izvanredne okolnosti koje su ugrožavale baštinu ratnim djelovanjem i odnosom prema baštini na okupiranim područjima.

Te su okolnosti probudile svijest o ugroženim vrijednostima i potrebu ulaganja u očuvanje tih vrijednosti. Slijedom toga provedeno je jačanje restauratorske i konzerva-

Ferdinand Meder

Snimio Mirko Cvjetko

torske djelatnosti, formiranjem Hrvatskoga restauratorskog zavoda potkraj 1996, koji je obuhvatio restauratorsku djelatnost na razini države i pokrenuo formiranje mreže dislociranih jedinica kako bi se struka ravnomjerno geografski rasporedila i bila neposredno povezana sa stanjem baštine na terenu.

Raniji nedostatak školovanja restauratora, posebno u Hrvatskoj, otklonjen je formiranjem restauratorskih studija u Zagrebu i Splitu, a potom i u okviru Sveučilišta u Dubrovniku. Time je ostvaren kadrovski potencijal konzervatorsko-restauratorske struke, koji nas približava najvišoj razini te

Dilema koja prati pristup konzervatorsko-restauratorskim radovima na spomeniku kulture redovito se odnosi na prosudbu konzervirati ili restaurirati, sa svime što to podrazumijeva. Obnova dvorca Odescalchi može biti primjer različitih pogleda na prezentiranje nalaza nakon detaljna istraživanja arhitekture

djelatnosti u europskim razmjerima. Dakako, takav sustav zahtijeva dodatna unapređivanja u smislu kontinuirana stručnog usavršavanja i organizirana strukovnog djelovanja, čime bi se sagledao odnos privatnih restauratora i nadležnosti državnih institucija.

Koja su područja na kojima ste radili u promociji hrvatske kulturne baštine bila takva da ste bili potpuno zadovoljni? Je li to uopće moguće – biti zadovoljan u potpunosti?

Mogao bih reći da postoji primjer bez premca u smislu uspješne suradnje i promocije hrvatske baštine u svrhu prikupljanja pomoći za njezinu obnovu.

To je projekt Restauratorskog centra Ludbreg, koji smo u najširoj suradnji, od Gra-

da Ludbrega, Ministarstva kulture, konzervatorskih i konzervatorsko-restauratorskih stručnih službi te crkvenih vlasti, realizirali uz pomoć posebnoga kredita.

Projekt je obuhvatio obnovu dvorca Battiany za potrebe restauratorske djelatnosti, središnjeg depoa za ratom ugrožene i oštećene umjetnine te prostora za odvijanje stručnih skupova.

Jednom prigodom kolege su nam spomenuli kako je Ludbreg poznat u cijeloj Bavorskoj, što je proizašlo iz široka angažmana crkvenih krugova na prikupljanju sredstava za projekt. Usto, posebni doprinos zaštiti kulturne baštine ostvaren u tom prostoru i organiziranjem međunarodnih stručnih skupova, na kojima su često sudjelovali istaknuti međunarodni stručnjaci.

Koja je materija bila najekspoziranija?

Osobito se ističu hrvatske aktivnosti u podvodnom arheološkom istraživanju i zaštiti arheoloških lokaliteta.

Pored niza podzemskih arheoloških lokaliteta s iznimno atraktivnim nalazima kao što su antički lokaliteti, znameniti potopljeni brodovi ratnih mornarica, kao i borbeni avioni, posebno bih istaknuo nalaz danas već svjetski poznate skulpture, hrvatskog Apoksiomena.

Postupak restauriranja Apoksiomena u Hrvatskom restauratorskom zavodu i s tim povezana međunarodna suradnja zaslužila je nagradu Europske komisije i udruge Europa Nostra. Nakon toga uslijedilo je izlaganje skulpture u više muzejskih prostora u nas te u Firenci, Parizu, Londonu i Los Angelesu. Nakon konačnog uređenja i opremanja prostora muzeja, Apoksiomen je trajno smješten u Malom Lošinj.

Po čemu smo mi Hrvati možda jedinstveni?

Mogli bismo reći da je u ovim našim prostorima jedinstven susret različitih kultura – primarno mediteranske i srednjoeuropske, te kulturnih utjecaja s Istoka – koje su svaka na svoj način ostavile traga na ovim prostorima, često u obliku kulturnih dobara specifičnih vrijednosti.

Poznati su česti sukobi oko sanacije kulturne baštine. Koliko ste često bili u situacijama u kojima je trebalo donijeti odluku koja nije pomirljiva ili kompromisna? Možete li nam reći neki primjer?

Dilema koja prati pristup konzervatorsko-restauratorskim radovima na spome-

niku kulture redovito se odnosi na prosudbu konzervirati ili restaurirati, sa svime što to podrazumijeva. Pritom funkcija u životu spomenika znatno utječe na konzervatorsko-restauratorski pristup. To se posebno odnosi na arhitekturu, ali isto tako i na umjetnine koje su primjerice u funkciji sakralnog inventara, ili samo muzejskog ekspanata.

Među primjerima mogu istaknuti sukobe koji su pratili obnovu Kužnog pila u Požegi, koji smo s punim uvjerenjem potkrijepljenim stručnim analizama obnovili kao cjelovitu kopiju, dok je original konzerviran i sačuvan.

Obnova dvorca Odescalchi također može biti primjer različitih pogleda na prezentiranje nalaza nakon detaljna istraživanja arhitekture. Nasuprot nekim zalaganjima za jednoliku obradu svih pročelja, prezentirali smo u očuvanom dijelu južnog krila iz 18. stoljeća takozvano rimsko pročelje, koje nam svjedoči o oblikovanju dijela građevine po uzoru na rimsku baroknu arhitekturu.

Neosporni su vaši doprinosi... Mora li čovjek otići u mirovinu kako bi dobio nagradu?

Rekao bih da je takva nagrada uvijek dobrodošla. Ali mogu reći da sam već i prije dobio nekoliko istaknutih priznanja: hrvatsko odličje Danice s likom Marka Marulića, odličje Ministarstva kulture Republike Francuske te nagradu za životno djelo *Vicko Andrić*.

Ali uza sve nagrade, najveća je ta da sam se cijeli život imao sreće i mogućnosti baviti hrvatskom kulturnom baštinom, što mi je uz poticajne izazove također donosilo radost i zadovoljstvo. Pritom sam osobito zahvalan na suradnji s brojnim suradnicima, kolegama i prijateljima, u zajedničkoj predanosti svojim zadaćama na očuvanju kulturne baštine.

Jeste li još aktivni u nekim segmentima? Koriste li se vaši mladi kolege koji su sad na odgovornim položajima vašim savjetima?

Svaka generacija nalazi se u specifičnim okolnostima i svojim aktivnostima nastoji na najbolji način ostvariti najpovoljnije ishode suočavajući se s raznim aktualnim problemima. Stoga, iako sam tek u lipnju završio svoj zadnji formalni angažman, mišljenja sam da se eventualni savjeti zainteresiranim kolegama mogu odnositi uglavnom na temeljna pitanja usmjerenja i razvoja struke i djelatnosti.